

УДК 001.44:02

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНИХ ВНЗ

Леся Малевич, Майя Дзюба

*Національний університет водного господарства та природокористування,
кафедра українознавства, педагогіки і психології,
вул. Соборна, 11, Рівне, 33000, Україна;
kaf_ukrknow@nuwm.rv.ua*

У статті розглянуто основні принципи синергетики як міждисциплінарної методологічної парадигми, окреслено способи реалізації синергетичних підходів у лінгвістичних дослідженнях і викладанні української мови у вищих технічних навчальних закладах.

Ключові слова: синергетика, синергетична методологічна парадигма, викладання української мови.

Однією з головних засад української вищої школи завжди було формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості, що відображено в Національній доктрині розвитку освіти в ХХІ столітті, де серед пріоритетів державної політики у царині освіти виділено, зокрема, такі: особистісна орієнтація освіти; формування національних та загальнолюдських цінностей; інтеграція освіти і науки; розроблення і запровадження освітніх інноваційних технологій [11].

Проте в останні роки простежуємо виразну технологічну переорієнтацію системи вищої освіти, в основі якої лежать настанови ринкового економічного утилітаризму, прагнення підготувати прагматично мислячого фахівця, який володіє лише своєю вузькою спеціальністю та комп'ютерними технологіями, які дають змогу раціонально оперувати необхідною інформацією. При цьому гуманітарна освіта людини, її гуманістичне виховання як творчої особистості, загальний розвиток, здатність до самостійного творчого мислення, уміння представити себе через мову, матеріалізувати в мові свої думки і переживання втрачають пріоритетний характер або зовсім витісняються з освітнього простору.

У таких умовах особливої актуальності набуває проблема уточнення методологічних і концептуальних засад викладання гуманітарних дисциплін, зокрема української мови, у вищих технічних навчальних закладах, пошук адекватних інноваційних лінгводидактичних методів і прийомів. Як зазначають дослідники, “сьогодні зміна концептуальної основи і розширення цільових функцій дидактики української мови вимагає суттєвої корекції деяких поширених методичних сценаріїв, підвалинами яких є стереотипні уявлення про лінгводидактичний процес у вищій школі: спрямування на заучування правописних правил, набуття декларативних знань, обмеження мовлення науковим та офіційно-діловим стилями тощо” [10, с.15].

У цьому аспекті плідним видається застосування ідей синергетики – нової наукової парадигми, уперше обґрунтованої в працях німецького фізика Г. Хакена [3; 14; 15].

У сучасній науці наявні різні концептуальні підходи до трактування сутності синергетики. Найпоширеніші з них такі:

- 1) синергетика як системна міждисциплінарна філософія (О. Робуль, В. Аршинов, М. Богуславський, М. Таланчук);
- 2) синергетика як нова узагальнювальна наука, що вивчає основні закони самоорганізації синергетичних (складних, поліструктурних, багатокомпонентних) систем (Ю. Данилов, Н. Григор'єва);
- 3) синергетика як пізнавальна модель науки (І. Добронравова, В. Ігнатова);
- 4) синергетика як загальнонауковий методологічний підхід (В. Ратніков, В. Розін, В. Халтобін, Е. Фінкельштейн);
- 5) синергетика як інноваційний метод наукового дослідження (О. Князева, Л. Бевзенко);
- 6) синергетика як методологія пізнання освіти (А. Євтодок, С. Клепко);
- 7) синергетика як парадигмальна основа гуманітаризації сучасної освіти (А. Мегрелішвілі, О. Робуль, Н. Педченко);
- 8) синергетика як засіб інтеграції природничої та гуманітарної освіти (О. Князева, С. Курдюмов) тощо.

У сучасному полікультурному просторі синергетику розглядають як універсальний міждисциплінарний засіб спілкування, який виходить за межі конкретних галузей. Синергетика надає можливість “усвідомлення нелінійності, багатофакторності і вірогідності реального світу, поліваріантності шляхів його розвитку і неможливості опису його в межах класичних теорій і моделей, що дають лінійне уявлення та формують лінійне мислення” [6, с. 9]. Вона виступає базою для “взаємопроникнення природничого і гуманітарного змісту освіти” [2, с. 18]. Не можна не погодитися, що синергетика пропонує для використання “методологічний ключ, який дає змогу здійснювати аналіз дійсності відповідно до сучасного стилю розвитку соціокультурного процесу” [9, с. 66] (див. також: [4; 5]).

Принципова відмінність синергетики від попередніх способів наукового мислення полягає в тому, що в центрі дослідження опиняються механізми організації та самоорганізації складних відкритих нелінійних систем і їхня взаємодія: “Синергетика спрямована на розкриття універсальних механізмів самоорганізації й еволюції складних систем, систем будь-якого типу – як природних, так і пов'язаних з людиною, у тому числі й когнітивних систем” [8, с. 175] (підкреслення наше – *Л. М., М. Д.*).

Як зазначає М. Каган, “дослідження складності ... стало однією з основних онтологічних, гносеологічних і методологічних проблем сучасного мислення; ... розвиток суспільного буття, культури, наукові відкриття у всіх галузях знання довели, що світ, суспільство, людина незмірно складніші, ніж це уявляли раніше, і це скомпрометувало редуціоністську методологію пізнання, що намагалася зводити складне до простого, змусило шукати альтернативні способи пізнання для розкриття таємниць складного” [7, с. 360].

Отже, основне призначення синергетики – надати могутній методологічний імпульс для глобального осягнення складних феноменів світу людини і світу природи, розуміння їхньої поліаспектної сутності, віднайдення їхнього прихованого сенсу, що виявляється логічним підґрунтям формування системного міждисциплінарного знання, синергетичного осмислення нагальних наукових проблем сьогодення.

Як наукова парадигма синергетика оперує характерними поняттями, які утворюють її концептуальне поле: універсальність, глобальність, нетрадиційність (нелінійність), самоорганізація, відкритість, цілісність, інноваційність.

Так, фундаментальним концептуальним вузлом синергетичної парадигми вважають нелінійність, оскільки “нова парадигма є парадигмою не лінійності” [8, с. 34], що передає множинність, багатоваріантність шляхів еволюції системи. Нелінійне середовище (систему) трактують як середовище з потенційно різними, альтернативними шляхами розвитку, середовище, яке містить у собі біфуркації, тобто “точки розгалуження можливих шляхів еволюції системи” [12, с. 75]. Під самоорганізацією розуміють “процеси спонтанного упорядкування (переходу від хаосу до порядку), утворення й еволюції структур у відкритих нелінійних середовищах” [8, с. 365].

Навіть такий короткий аналіз поняття синергетики доводить, що ця методологія реально може бути застосована в різних галузях знання, зокрема й у педагогіці, як інноваційний ефективний методологічний засіб. При цьому, без сумніву, важливо адекватно транслювати універсальні принципи синергетики на конкретну наукову галузь і на конкретну наукову проблематику.

У практиці викладання української мови в технічному університеті методологічні принципи синергетики, на наш погляд, можуть бути втілені у двох аспектах: а) власне лінгвістичному; б) педагогічному (лінгводидактичному).

У першому випадку маємо на увазі реалізацію синергетичного підходу до вивчення і тлумачення такого багатоаспектного феномена, як національна мова.

Справді, мова є відкритою динамічною системою (середовищем), для якої характерний постійний рух, зміна складників на кожному рівні структури, що зумовлює різноманітні зміни в системі в цілому. Подібні зміни можуть викликатися двома типами чинників – мовними (внутрішніми) та позамовними (зовнішніми). З таких позицій розглядаємо такі проблеми курсу української мови, як “Природа і функції мови”, “Походження української мови”, “Лінгвоцид як політика свідомого, цілеспрямованого нищення мови”, “Становлення українського правопису”, “Історія української літературної мови”, “Стабільність і динамічний характер мовних норм”, “Історичні етапи формування української науково-технічної термінології” тощо.

Особливо плідним у контексті лінгвістичної проблематики видається твердження синергетиків про те, що будь-яке явище повинно розглядатися як таке, що перебуває на певній еволюційній стадії процесу його становлення і розвитку: “Різноманітний хід процесів у різних сферах системи, що еволюціонує, сьогодні містить інформацію про характер її минулого і майбутнього розвитку” [7, с. 306]. При цьому еволюція, зміни мовної системи відбуваються з різною інтенсивністю на різних рівнях, що притаманно нелінійним системам. Так, наприклад, лексичний рівень мови може оновлюватися порівняно швидко, зокрема, внаслідок змін суспільних реалій, технічного прогресу, активних міжмовних контактів тощо. Натомість фонетична і граматична системи мови модифікуються надзвичайно повільно (такі підходи реалізуємо, розглядаючи проблеми “Типи мовних норм”, “Лексика і фразеологія української мови в професійному спілкуванні”, “Запозичення як джерело поповнення українського лексичного фонду”, “Термінологія української мови”).

Відкритість, нелінійність мовної системи найяскравіше виявляється у варіативності мовних одиниць різних рівнів, яка є і обов’язковою передумовою успішного функціонування мовної системи, і наслідком мовленнєвої діяльності, зорієнтованої на задоволення змінюваних потреб комунікації. Варіантність як іманентна функціональна характеристика мови, одна з її фундаментальних властивостей, що створює можливість “найбільш адекватного передавання думки шляхом використання множинності виявів її структури” [1, с. 5], і в мові, і в професійно орієнтованому курсі української мови в технічному університеті представлена по-різному: як варіантність національної мови і її

територіальних і соціальних діалектів (“Проблема дво- і багатомовності”, “Територіальні діалекти української мови”, “Професійні і соціальні жаргони”), як стильова варіантність (“Стилі української літературної мови”, “Фахова підмова як функціональний різновид української мови”, “Поділ лексики за сферами вживання”), як нормативна варіантність (“Літературна мова і культура мови”, “Культура мови і культура мовлення”), семантична, лексична і – вужче – формальна варіантність (“Синонімія в термінології”, “Термінологічна полісемія”, “Кодифікація і стандартизація термінів”, “Проблеми науково-технічного перекладу” та ін.).

Щодо проблеми застосування ідей синергетики в педагогіці й, зокрема, у методиці викладання мови слід насамперед зауважити, що основні феномени, на яких сфокусована увага педагогіки (*особистість, людина, свобода, розвиток, освіта*), синергетичні за своєю сутністю. Як стверджує М. Таланчук, “синергетична самоорганізація перебуває в основі існування і розвитку усіх систем буття”, а отже, “увесь навколишній світ (Універсум) існує і розвивається за деякими універсальними та найзагальнішими законами системного синергетизму” [13, с. 35].

Синергетичний підхід дає змогу тлумачити сутність понять педагогіки поліаспектно, усвідомлювати їхню глибинну сутність. Так, наприклад, застосування синергетичного принципу “ціле – частка” (частка від цілого завжди є цілим) дає підстави для глибшого розуміння таких основних елементів кредитно-модульної системи організації навчального процесу, як “заліковий кредит”, “модуль”, “змістовий модуль” та ін.; усвідомлення синергетичної єдності макро-, мезо- і мікрорів’язків уможливило нове трактування понять “безперервна освіта”, “ступенева система освіти”, “навчальний рейтинг студента” тощо.

Актуальність ідей самоорганізації для педагогіки й, зокрема, лінгводидактики пов’язана з визнанням здатності синергетичних систем до саморозвитку не тільки завдяки зовнішнім впливам, а, головним чином, за рахунок раціонального використання своїх внутрішніх резервів. Ця ідея втілюється шляхом застосування інноваційних технологій, методів і прийомів лінгводидактики, наприклад, методу згорнутих інформаційних структур, інтерактивних технологій, методу проектного навчання, технологій ситуаційного навчання, або кейс-методів тощо. З огляду на обмежений час на вивчення дисципліни не завжди вдається реалізувати окремі методики в повному обсязі, проте ефективним виявляється навіть застосування їхніх окремих елементів. Так, ідея проектного навчання (докладний опис див., наприклад, у [16]) може бути реалізована впродовж однієї академічної години. Студентів, які опрацювали тему “Мова реклами”, ділять на групи (“рекламні агентства”), яким пропонують підготувати рекламну кампанію новоствореної фірми певного профілю: дібрати умотивовану назву, сформулювати й обґрунтувати рекламний слоган, підготувати текст реклами різних видів, звертаючи особливу увагу на мовний аспект. Після презентації виконаних завдань їх аналізують і оцінюють “експерти” – інші групи разом з викладачем. Кожна група отримує певну кількість балів, яку розподіляє поміж собою залежно від внеску кожного з учасників. Для цієї методики характерна зорієнтованість на розвиток особистості і такі дидактичні принципи, як активність студента, інтерактивна взаємодія за схемою викладач – студент – студент, індивідуалізація навчання, рефлексія, свобода вибору і відповідальність за нього.

Отже, усвідомлення факту синергетичної сутності педагогічних структур з метою використання його для розв’язання актуальних освітніх завдань є запорукою ефективності формування інноваційної педагогічної свідомості, нелінійного наукового мислення і глобального особистісного світобачення. Синергетичне освоєння проблем педагогіки та лінгводидактики в сучасних умовах виступає важливою передумовою різноаспектного вирішення актуальних проблем педагогічної теорії і практики.

1. *Азнаурова Э. С.* Функционально-стилистическая и коммуникативно-прагматическая вариативность лексических единиц в системе языка и речи // Проблемы вариативности в германских языках: Тезисы докл. М.: Наука, 1988. С. 5–6.
2. *Богуславський М.* Страсти по синергетике // Мир образования. 1997. № 5. С. 17–21.
3. *Данилов Ю. А.* Герман Хакен о синергетике // Синергетическая парадигма: Нелинейное мышление в науке и искусстве. М.: Прогресс-Традиция, 2002. С. 22–26.
4. *Добронравова В. С.* Синергетика: становление нелинейного мышления. К.: Лыбидь, 1990.
5. *Свтодюк А. В.* Синергетичні засади моделювання освітніх систем: Автореф. дис... канд. філос. наук. К., 2002.
6. *Игнатова В. А.* Идеи синергетики и педагогика // Наука и школа. 2001. № 3. С. 9–15.
7. *Каган М. С.* О синергетическом подходе к построению современной онтологии // Синергетическая парадигма. Когнитивно-коммуникативные стратегии современного научного познания. М.: Прогресс-Традиция, 2004. С. 350–367.
8. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомыры. СПб.: Алетейя, 2002.
9. *Козлова О.* Изменчивость и поиск устойчивости: синергетика и образование // Лицейское и гимназическое образование. 1998. № 2. С. 66–68.
10. *Любашенко О. В.* Лінгводидактичні стратегії навчання української мови студентів неспеціальних факультетів вищих навчальних закладів: Автореф. дис... д-ра пед. наук. К., 2008. 44 с.
11. *Національна доктрина розвитку освіти в XXI столітті.* К.: Шкільний світ. 2001. 24 с.
12. *Робуль О. М.* Синергетика – глобальна інтегральна загальнонаукова методологія // Глобалізм глазами современника: блеск и нищета феномена: Материалы докл. Сумы, 2002. С. 74–76.
13. *Таланчук Н. М.* Системно-синергетическая философия как методология современной педагогики // Magister. 1997. № 0 (СВ). С. 32–41.
14. *Хакен Г.* Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах. М.: Мир, 1985.
15. *Хакен Г.* Информация и самоорганизация: Макроскопический подход к сложным системам. М.: Мир, 1991.
16. *Хоменко Т. А.* Особливості проектного навчання в освітніх закладах Німеччини // Сучасні технології навчання: проблеми та перспективи: Збірн. наук. праць. Рівне, 2003. Випуск 5. Ч. II. С. 133-140.

SYNERGISTICAL APPROACH TO TEACHING OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN INSTITUTIONS OF HIGHER TECHNICAL LEARNING

Lesya Malevych, Mayya Dzyuba

*National University of Water Management and Nature Resources Use,
Department of Ukrainian Studies, Pedagogy and Psychology,
Soborna str., 11, Rivne, 33000, Ukraine;
e-mail: kaf_ukrknow@nuwm.rv.ua*

The article deals with the main principles of synergetics as methodological paradigm, methods of realization of synergetic approaches in linguistic research and teaching of the Ukrainian language in institutions of higher technical learning are described.

Key words: synergetics, sinergistical methodological paradigm, teaching of the Ukrainian language.

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Леся Малевич, Майя Дзюба

*Национальный университет водного хозяйства и природопользования,
кафедра украиноведения, педагогики и психологии,
ул. Соборная, 11, Ровно, 33000, Украина,
e-mail: kaf_ukrknow@nuwm.rv.ua*

В статье рассмотрены основные принципы синергетики как междисциплинарной методологической парадигмы, описаны способы реализации синергетических подходов к лингвистическим исследованиям и преподаванию украинского языка в высших технических учебных заведениях.

Ключевые слова: синергетика, синергетическая методологическая парадигма, преподавание украинского языка.

Стаття надійшла до редколегії 16.11. 2009
Прийнята до друку 20. 01. 2010